

Makale Bilgisi: Özdemir, B. (2023). Bakü Sovyeti, Mart Olayları ve Vahşi Tümen. DEÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi, Cilt:11, Sayı:1, ss.213-231.	Article Info: Ozdemir, B. (2023). Baku Soviet, March Events and the Wild Division. DEU Journal of Humanities, Volume:11, Issue:1, pp.213-231.
Kategori: Araştırma Makalesi	Category: Research Article
Gönderildiği Tarih: 26.10.2023	Date Submitted: 26.10.2023
Kabul Edildiği Tarih: 24.03.2024	Date Accepted: 24.03.2024

BAKÜ SOVYETİ, MART OLAYLARI VE VAHŞİ TÜMEN

Burcu Özdemir*

ÖZ

Bakü Sovyeti 1918 yılının nisan ve temmuz aylarında yani sadece 3 ay ayakta kalabilmişti. Ancak bu kısa dönemin çok önemli bazı tarihsel sonuçları oldu. Bunlardan biri, Mart Olayları adıyla tarihe geçecekti. Mart Olayları, Birinci Dünya Savaşı'nda kurulan ve terhis olduktan sonra anavatanına geri dönen Vahşi Tümen'e bağlı Tatar Süvari Alayı'nın Bolşeviklerce silahsızlandırılmak istenmesiyle patlak verdi. Bolşeviklerin bu silahsızlandırma eyleminin nedeni ise, Vahşi Tümen'i "karşı-devrimci" olarak nitelendirmesiydi. Ancak Bolşeviklerin bu adımı, Azerbaycan Türklerinin tepkisiyle karşılandı. Çünkü Bakü'de Ermeniler ve Azerbaycan Türkleri arasında her an bir etnik çatışma tehdidi söz konusuydu ve her iki halk, kendi güvenliğinden endişe ediyordu. Bu çalışmada ilk olarak, Mart Olayları'nın fitilini ateşleyen Vahşi Tümen'in kısa tarihinden bahsedilecektir. Ardından ise, Mart Olayları ve bu olayların ortaya çıkış sebepleri analiz edilerek Vahşi Tümen'in bu olaylarındaki rolü değerlendirilecektir.

Anahtar Sözcükler: Vahşi Tümen, Bakü Sovyeti, Tatar Süvari Alayı, Mart Olayları.

BAKU SOVIET, MARCH EVENTS AND THE WILD DIVISION

ABSTRACT

Baku Soviet was able to hold on for only 3 months (April -July of 1918). However, this short period had some very important historical consequences. One of these was the March Events. The March Events broke out when the Bolsheviks wanted to disarm the Tatar Cavalry Regiment of the Wild Division, which was founded in the First World War and returned to its homeland after demobilization. The reason for the disarmament action by the Bolsheviks was that they described the Wild Division as "counter-revolutionary". The steps taken by the Bolsheviks resulted in the reaction of the Azerbaijani Turks. Because there was a threat of ethnic conflict between Armenians and Azerbaijani Turks in Baku and both people were worried about their

* Doç. Dr., Celal Bayar Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü. ozdemirburcu85@gmail.com, Orcid: [0000-0003-1352-018X](https://orcid.org/0000-0003-1352-018X)

own safety. In this study, firstly, the brief history of the Wild Division, which caused the March Events, will be mentioned. Then, the March Events and the role of the Wild Division in these events will be discussed.

Keywords: Wild Division, Baku Soviet, Tatar Cavalry Regiment, March Events.

1. GİRİŞ

Bakü Sovyeti'nin kurulmasından hemen önce, Kafkasya'da tam bir kargaşa hakimdi. Bunun nedeni, 1914 yılının Temmuz ayında başlayan ve 1918 yılına dek devam edecek olan Birinci Dünya Savaşı'ydı. Bu savaş, hem dünyanın jeopolitik haritasını alt üst etmiş ve hem de dünya halklarını manevi açıdan oldukça etkilemiştir. Kuşkusuz savaşın büyük neticeler doğurduğu ülkelerden biri de Çarlık Rusyası'ydı. Rusya'da savaş hazırlıkları çok öncesinde başlamıştı. Rusya, 1905 yılındaki Japonya ile savaşta aldığı ağır yenilgiden sonra, orduyu güçlendirmek için yeniden silahlanmaya ve ayrıca Karadeniz filosunu güçlendirmeye büyük meblağlar ayırmıştı (Gatrell, 2015, s.676).

Rusya'nın savaşa girişi, Avusturya-Macaristan'ın Sırbistan'a savaş açmasından sonra gerçekleşti. Rusya, Sırbistan'ın ve yanı sıra tüm Balkan Slavlarının hamisi olarak savaşa dahil oldu. 29 Temmuz 1914'te Avusturya-Macaristan İmparatorluğu Sırbistan'ın başkenti Belgrad'ı bombaladı. Bundan 2 gün sonra, 31 Temmuz'da Çarlık Rusya'sı genel seferberlik emri verdi (Uzefovich, 1941, s.324). İmparatorluk ordusunun ihtiyaç duyduğu askeri desteği karşılamak için Çarlık Rusya'sındaki Rus olmayan halklar da seferber edilmişti. Bu adım, Çarlık Rusya'sı açısından, devasa ordusunu takviye etmenin bir yoluydu. Fakat, Rus olmayan halklar açısından orduda görev almanın farklı bir önemi vardı. Onlar için orduya katılmak, imparatorluğa olan sadakatini göstermenin iyi bir yoluydu. Gatrell, bu durumu şöyle izah ediyordu: "Etnik Ruslar kadar, Rus olmayan azınlıklar da çok uluslu imparatorluğa aitti ve Çar'a sadakat borçluydu. ...İmparatorluklar arasındaki savaş, aynı zamanda azınlıkların sadakatleri için de bir yarıştı." (Gatrell, 2015, s.684). Nitekim çok uluslu olan imparatorlukta neredeyse tüm halklar, vatansever hislerle savaşa destek verecekti. Bunlar arasında, Rusya'nın daha yarım yüzyıl önce savaştığı Kafkasyalı halklar da vardı. Onlar bu savaşa, Kafkas Yerli Süvari Tümeni'ni kurarak destek vereceklerdi ya da bilinen adıyla Vahşi Tümen'i. Tümen, yaygın olarak "Vahşi Tümen" adıyla bilinse de resmi adı "Kafkas Yerli Süvari Tümeni" idi. Tümen'in resmi adının böyle ayrıntılı bir açıklamayı içeriyor olmasının bir nedeni vardı ve araştırmacı Orliško, bunu şöyle izah etmiştir:

Bu efsanevi birliğin resmi olmayan birçok adı vardı: Kafkas Tümeni, Dağlı Tümeni, Vahşi Tümen. Tümen resmi olarak Kafkas Yerli Süvari Tümeni olarak adlandırılıyordu. Bugün kulağa garip gelen bu ismin nedeni, XX. yüzyılın başlarında

Rus ordusunda zaten bir Kafkas süvari tümeninin var olmasıydı. Yenisi ise, yalnızca gönüllülerden meydana gelmesiyle ve Kafkasya'nın yerli halklarının orduya alınmasıyla ayırt ediliyordu. Ancak tümende sadece onlar değil Rus, Gürcü, Ermeni soyluları ve Fin, İsveç, Baltık bölgelerinden baronlar ve Polonyalı ve İtalyan aristokratlar da hizmet etmeyi bir şeref olarak görüyordu (Oprişko, 2014, s.38).

Çarlık Rusyası'nda Kafkas Yerli Süvari Tümeni kurulmadan önce de belirli aralıklarla Kafkas halklarından müteşekkil askeri birlikler kurulmuştu. Yani bu tümen, bir ilk değildi. 1806-12 Türk-Rus Savaşı'na 3.700 askerden müteşekkil Azerbaycan düzensiz süvari birlikleri katılmıştı. 1828-29 Türk-Rus Savaşı'nda 4 Müslüman atlı alayı ve Kangerli Süvari olarak adlandırılan ayrı bir birlik teşkil edilmişti. Bu Müslüman süvariler, 1830'ların başlarında Dağıstan ve Çeçenya'daki askeri operasyonlara da katılmıştır (Djabbarov, 2014, s.20-22). 1853-56 Kırım Savaşı'nda da Kars civarındaki Kabardey süvarileri Rusya için savaşmış ve çoğu 4. dereceden Aziz George nişanıyla ödüllendirilmişti (Venkov & Mamsirov, 2014, s.39). Yine bu savaşta Azerbaycan Türklerinden müteşekkil Müslüman Süvari Alayı da yeniden oluşturulmuştu ve bu, Kafkas Yerli Süvari Tümeni'nin kurulmasından bir önceki ve son örnekti (Djabbarov, 2014, s.23).

Birinci Dünya Savaşı'nın hemen öncesinde imparatorluk ordusundaki ulusal birlikler; iki tümen ve iki alay olmak üzere 4 taneydi. Bunlar ise, Kırım ve Dağıstan süvari alayları ile Osetya ve Tekinsky süvari tümenleriydi. Ancak Birinci Dünya Savaşı başlangıcında bu ulusal birliklere bir yenisi daha eklendi. Bu ise, Kafkas Yerli Süvari Tümeni ya da daha bilinen ismiyle Vahşi Tümen'di (Oçırov, 2017, s.31). Tümen'in kurulma nedeni, Çarlık Rusyası'nın savaş yıllarında hızlı hareket edebilen süvarilere ihtiyacı olmasıydı (Quliyeva, 2015, s.25). Oçırov'a göre, Çarlık yetkililerinin bu askeri amaç dışında bir de siyasi bir hedefi vardı ve bu, savaş döneminde Kafkasya'dan 'sorunlu unsurları' uzak tutmaktı (Oçırov, 2017, s.31). Yani Çarlık yetkilileri için Kafkasyalı halklara karşı hala bir güvensizlik söz konusuydu. Ancak zaten tümenin kurulması talebi, Çarlık yönetiminden değil, bölge halkının kendisinden gelmişti. 23 Temmuz 1914 tarihinde günümüzde Kabardey-Balkar Cumhuriyeti'nin başkenti olan Nalçik'te Kabardey köylerinden ve Balkar toplumundan temsilciler bir araya geldiler. Toplantıyı, Yarbay Klişbiyev açtı. Toplantıda "Çar'dan Kabardey ve Beş Dağ Topluluğu halkının savaşa 400 kişilik Kabadey Süvari Alayı'nın da katılmasına izin vermesi" yönünde bir talep gündeme geldi (Oprişko, 2014, s.38). Bunun üzerine 26 Temmuz 1914'te Kafkas Askeri Bölgesi Başkomutanı Kont İvanoviç Vorontsov-Daşkov, "Savaşçı Kafkas halklarından askeri birlikler oluşturma önerisini" Savaş Bakanı aracılığıyla Çar'a ilettili (Djabbarov, 2014, s.27). 23 Ağustos'ta Çar II. Nikolay'ın, Kafkas Yerli Süvari Tümeni'nin kurulmasına

ilişkin emri yayınlandı. Kabardeylerin Nalçik'te aldıkları karar, tümenin kurulmasının ilk adımı olmuştu ve bu sebeple, Kabardey Süvari Alayı, söz konusu tümenin ilk alayı olarak konumlandırılmıştır (Oprişko, 1999, s.9).

Kafkas Yerli Süvari Tümeni'nin kurulma süreci böyle başladı ve süreç çok hızlı ilerledi. Nitekim Nalçik'ten gelen bu ilk talebi, Adıge, Çerkesya, Karaçay ve İnguşetya, Abhazya ve diğer Kafkasya eyaletlerinden gelen benzer talepler izledi (Oprişko, 2014, s.39). Talebin bizzat bölge halklarından gelmesi, biraz şaşırtıcıdır. Zira aynı halklar, bundan yarım yüzyıl önce Ruslara karşı büyük bir bağımsızlık mücadelesi vermiştir. Kafkas Savaşı olarak bilinen ve 1864 yılına dek süren bu savaşta yaklaşık yarım milyon insan yaşadığı yeri terk etmek zorunda kalmıştır. Guçipsoviç, yaşanan bu trajik olayın Karl Marks tarafından "Çerkesya'nın ölümü" olarak tanımlandığını ve Avrupa'nın bu hadiseyi aptalca bir kayıtsızlıkla izlediğini yazmıştır (Guçipsoviç, 2017, s.12). 19.yy'ın ortalarındaki bu trajik hadiseye rağmen, Birinci Dünya Savaşı'nda Kafkas halklarından böyle bir talep gelmesini, Kandor (2016, s.70), savaşın halkın ulusal bilincinde yarattığı muazzam yükselişle açıklamaktadır.

Tümen'in Yapısı

Tümen, Kafkas halklarının milli hususiyetlerine göre organize edilmişti ve altı ayrı alaydan oluşuyordu. Bunlar; Kabardey, Çerkes, Çeçen, Dağıstan, Tatar ve Acar alayları idi (Marzoyev, 2014, s.123). Almazov, Kafkas Yerli Süvari Tümeni'nin bileşimi hakkında daha detaylı olarak şu bilgileri vermiştir: Çeçen Süvari Alayı Çeçen ve İnguşlardan; Çerkes Süvari Alayı Adıge ve Abhazlardan; Kabardey Süvari Alayı Büyük ve Küçük Adigelerden; Tatar Süvari Alayı Bakü ve Gence'deki Tatarlardan, Dağıstan Süvari Alayı Dağıstan'ın Lezgi kabilelerinden ve Acar Yaya Taburu ise Batum'daki Acar kabilelerinden meydana geliyordu (Almazov, s.256). Tümendeki bütün bu alaylar ise, 3 ayrı tugayda birleştirilmişti. 1. tugaya bağlı alaylar; Kabardey (Kabardey-Balkar) ve Dağıstan alayı iken, 2. tugaya bağlı alaylar; Çeçen ve Tatar (Azeriler) alayları idi. 3. tugaya bağlı alaylar ise Çerkes ve Acar alaylarıydı (Quliyeva, 2015, s.25).

Tümen gönüllülük esasında örgütlenmişti. Tümene katılacak olan atlılar bütün köylerde halka açık şekilde toplantılarda ve rekabet esasına göre belirleniyordu (Almazov, s.257). Süvarilerin seçiminde oldukça titiz davranılıyordu. Örneğin bu kişiler, öncelikle, askerlik hizmetinin zorluklarına karşı dayanıklı olmalıydılar. Ayrıca daha önce vatandaşlık haklarından mahrum bırakılmamış ya da yargılanmamış olmaları gerekiyordu (Oprişko, 1999, s.13). Bu son husus, Çarlık makamlarının dağlı halklardan hala endişe duyduklarını göstermesi açısından önemlidir. Almazov, Çarlık makamlarının yine de böyle bir tümenin kurulmasına izin vermekle biri politik ve diğeri askeri iki hedefi olduğundan bahsetmiştir. Askeri hedef, doğuştan savaşçı ve hünerli atlılar olan dağlılardan cephede de istifade etmektir. Politik hedefse,

geçmişte kendilerine direnen Kafkas halklarının şimdi Rusya'nın gayretli savunucuları olduklarını dünyaya göstermekti (Almazov, s.259). Nitekim Tatar Süvari Alayı'nın komutanı olan P. A. Polovtsov, Kafkas Yerli Süvari Tümen'in oluşturulma gerekçesini açıklarken bu ikinci hususa dikkat çekmiştir: "Çünkü Kafkasya ile Rusya arasındaki ayrılmaz bağı, tüm Kafkas halklarının Rusya davasına katılımını göstermek gerekiyordu ve Büyük Dük'ün tümenin komutanı olarak atanması da Çar'ın bu halklara bir lütfuydu" (Djabbarov, 2014, s.28).

Kafkas Yerli Süvari Tümeni'nin ilk komutanı, Çar'ın en küçük erkek kardeşi Tümgeneral Mihail Aleksandroviç'ti.¹ Tümen, 3.000'den fazla atlı asker ve subaydan meydana geliyordu. Albay olarak Y. D. Yuzefoviç atanmıştı. Tümen, 4 ay boyunca eğitim aldıktan sonra, geçici olarak dağlıların askeri eğitimlerini tamamladıkları Vinnitsa ve Proskurov'a (şimdi Hmel'nitski/Ukrayna) gönderilmiştir. Tümen bundan sonra savaşa dahil olmuştur (Aylarova, 2011, s.11). Tümen'in kurulmasından hemen sonra Kafkas Ordusu Başkomutanı General Kont Vorontsov-Daşkov subay kadrosunu yakından tanıdığı kişiler arasından bizzat seçmiştir (Kandor, 2016, s. 70). Nitekim Tümen'in komuta kademesinde soylu ailelere mensup çok sayıda üst düzey Rus ve Kafkasyalı isim yer almıştır. Örneğin, Rus soylularından Prens Gagarin, Vadbolsky, Kont Tolstoy, Keller, Vorontsov-Daşkov ve ayrıca Gürcü prenslerinden Çavçavadze Dadiani, Orbeliani bunlardan bazılarıydı (Almazov, s.258). Çavçavadze 26 Ağustos 1914'te Çerkes Süvari Alayı'nın komutanı olarak atanmıştır (Kandor, 2016, s.70). Araştırmacı Guçipsoviç, Tümen'de çok sayıda üst düzey soylunun yer almasını, komutan Mihail Aleksandroviç'in varlığına bağlamıştır: "Tümen'e imparatorun kardeşi Mihail Aleksandroviç liderlik ediyordu ve o, siyasi açıdan pek saygınlığı olmasa da hem halk hem de aristokrasi arasında çok popüler bir isimdi. Bu nedenle, Tümen'e hizmet, Vahşi Tümen'deki komuta görevlerinin çoğunu işgal eden en yüksek Rus soyluları açısından hemen cazip hale geldi" (Guçipsoviç, 2017, s.13). Bu arada tümenin en üst komuta kademesinde 1916 senesinde değişiklik olmuş ve Kafkas Yerli Süvari Tümeni'nin komutanlığına, Çar'ın küçük erkek kardeşi Tümgeneral Mihail Aleksandroviç yerine Prens Dimitri Petroviç Bagration atanmıştı (Oprişko, 2014, s.40). Tümen'in komuta yapısı, genel hatları ile bu şekilde organize edilmişti.

¹ Mihail Aleksandroviç 22 Kasım 1878'de Petersburg'taki Aniçkov Sarayı'nda dünyaya geldi. Çar III. Aleksey'in ve Mariya Fyodorovna'nın beşinci ve sondan bir önceki çocuğuydu. Birinci Dünya Savaşı'nda önce Vahşi Tümen'e ve daha sonra 2. Süvari Kolordusu'na komuta etti. 1917 Devrimi'nden sonra Petrograd Askeri Devrim Komitesi tarafından tutuklandı ve tüm diğer aile üyeleri ile birlikte 1918 yılında Çekistler tarafından kurşuna dizildi (V.M. Hrustalev, *Pervaya Mirovaya: Vo glave Dikoy dvizii. Zapiski Velikovo knyaza Mihaila Romanova*, Moskova,2014).

Tümen'in, milli hususiyetlere göre teşkil edilen alaylardan meydana geldiğini yukarıda ifade etmiştik. Kafkas Yerli Süvari Tümeni'ne bağlı alaylardan biri olan Tatar Süvari Alayı, 9 Ağustos 1914'te Yelizavetpol şehrinde organize edilmeye başlandı. Cabbarov, bölge halkının alaya katılmak konusunda ne kadar istekli olduklarını şu sözlerle ifade etmiştir: "Yelizavetpol Valisi'ne göre, 27 Ağustos'a kadar iki binden fazla Müslüman gönüllü Tatar Süvari Alayı'na kaydoldu. Tiflis vilayetinin Borçalı ilçesinde yaşayan 100 Azerbaycan Türkü de dahil olmak üzere sadece 400 kişiye ihtiyaç olduğu için daha fazla kayıt durduruldu" (Djabbarov, 2014, s.27). Kafkas Yerli Süvari Tümeni'ne olan bu gönüllü akınını Oprüško'nun çalışması da doğrulamaktadır. Oprüško, Kafkas Askeri Bölgesi Generali Nikolay Nikolayeviç Yudenic'in raporundan şu bilgileri aktarmıştır: "...Kabardey'e ek olarak 400 Çeçen ve İnguş'tan oluşan bir Çeçen Süvari Alayı ve Kuban bölgesinde de bir Çerkes Süvari Alayı oluşturulmasına izin verildi." Oprüško, bu beklenmedik gönüllü akınlarının planları değiştirdiğini çünkü sadece Çeçen Süvari Alayı'nda 9 Ağustos 1914 itibarıyla 668 personel bulunduğunu ifade etmiştir (Oprüško, 2014, s.39).

Oprüško, Tümen'in imparatorluğa karşı sadakati hakkında şu sözleri sarf etmiştir: "Şanlı Kafkas Yerli Süvari Tümeni'ndeki dağlılarının çoğu, Rusya'nın eski düşmanlarının torunları, hatta oğullarıydı. Hiç kimse ve hiçbir şey tarafından zorlanmadan, kendi özgür iradeleriyle ülke için savaşa girdiler. Kafkas Yerli Süvari Tümeni'nin tarihinde tek bir firar vakası bile yoktur" (Oprüško, 1999, s.11). Benzer şekilde Guçipsoviç de Vahşi Tümen'in savaşta çok sayıda kayıp vermiş olmasına rağmen, imparatorluğa sadakatle hizmet ettiğini ve savaşın son döneminde Rus ordusunda sıklıkla rastlanan teslim olma, mevzilerden panik halinde kaçma ve itaatsizlik gibi durumların Tümen'de yaşanmadığını belirtmiştir (Guçipsoviç, 2017, s.15). Bir diğer araştırmacı Mçedlova da benzer şekilde şunları söylemiştir:

Üç binden fazla kılıçlı savaşçıdan oluşan gönüllü bir tümen oluşturulması, Rus İmparatorluğu'nun Kuzey Kafkasya halklarıyla yeni ilişkilerinin açık bir kanıtıydı. Kafkas Yerli Süvari Tümeni'nin atlılarının çoğu, uzun yıllar Rusya'ya karşı savaşanların oğulları ve torunlarıydı. Ancak şimdi hepsi Rusya ve diğer Rus halklarıyla anavatanları için gönüllü olarak savunmaya gittiler. Kafkas Yerli Süvari Tümeni'nin tüm tarihi boyunca tek bir firar vakası olmadı. Tümen, Rus ordusunun Şubat 1917'den sonra devrimci ajitasyona rağmen dağılmayan tek askeri birliğiydi (Mçedlova, 2015, s.100).

Kafkas Yerli Süvari Tümeni'ne geri dönecek olursak, Tümen'e bağlı alaylardan Tatar Süvari Alayı'nda sadece Azerbaycan Türkleri yoktu. Örneğin, Osetler hem bu alay içerisinde hem de Kabardey Alayı'nda hizmet veriyorlardı. Daha sonra ayrı bir Oset Piyade Tugayı kurulmuştur. Oset Piyade

Tugayı'nın oluşturulması emri 8 Temmuz 1916 tarihinde gelmiştir. Tugay komutanı olarak ise, Vissarion Çikovani atanmıştır. Oset Piyade Tugayı, Osetya'nın her yerinden ama özellikle Alagir ve Digorsky köylerinden gelen Osetlerden kurulmuştur. Nihayet 1917 yılının ocak ayında hazır hale gelen Oset Piyade Tugayı 8. Ordu'nun emrinde Galiçya ve Karpatlarda savaşmıştır. Hatta daha sonra Kafkas Yerli Süvari Tümeni'ni içerisinde tümüyle Osetlerden oluşan ayrı bir süvari alayı da teşkil edilmiştir (Aylarova, 2011, ss.11, 15, 18). Bu bilgiden de anlaşıldığı üzere, Kafkas Yerli Süvari Tümeni, ilk kurulduğu haliyle kalmamış ve birkaç kez yeniden organize edilmiştir.

Kafkas Yerli Süvari Tümeni'ni meydana getiren diğer alaylar gibi, Kabardey Süvari Alayı'nın bileşimi de çok ulusluydu. Alayı meydana getiren halklar arasında Kabardeylerin yanı sıra Balkarlar, Ruslar, Ukraynalılar, Belaruslar, Osetler, Polonyalılar, Tatarlar, Ermeniler ve Gürcüler de yer alıyordu (Marzoyev, 2014, s.123). Diğer bir alay, Çeçen Süvari Alayı idi. 1914 yılında ve Grozni'de kurulmuştu. Komutanı, Yarbay Aleksandr Sergeyeviç Svyatopolk Mirsky idi (Oprışko, 1999, s.34). İlerleyen dönemlerde bu alaylara yenileri de eklenmiştir. Örneğin, Türkmen Süvari Alayı, Oset Piyade Tugayı ve 8. Don Kazak Topçu Birliği bunlardan bazılarıdır (Quliyeva, 2015, s.25).

Kafkas Yerli Süvari Tümeni'ni cepheye gönderilmeden önce, 4 ay boyunca eğitim almıştır (Kandor, 2016, s.75). Tümen ilk olarak 1914 yılının Eylül ayında Armavir'e (Ermenistan) gönderilmiştir. Daha sonra 22 Kasım günü, Lviv'de (Ukrayna) konuşlanan ve Hüseyin Han Nahçıvankı'nın komuta ettiği 2. Süvari Birliği'ne dahil edilmiştir. Tümen, askeri eğitim sürecinin ardından cepheye sevk edilmiştir (Quliyeva, 2015, s.25). Tümen'in cepheye gönderildikten sonraki ilk saldırısı, 3. Tugay'a bağlı alayların Tsu-Babino'ya yaptığı saldırı olmuştur (Kandor, 2016, s.75). Ardından 6 Kasım 1914 tarihinde Güneybatı Cephesi'ne sevk edilmiştir. Burada 8 ve 9. Ordu'nun bir parçası olarak Karpatlarda, Galiçya ve Polonya'nın dağlık bölgelerinde savaşmıştır (Oprışko, 2014, s.40). Ayrıca -sadece birkaç aylığına- Romanya cephesinde de görev almıştır. Tümen'in neden özellikle Güneybatı Cephesi'nde görevlendirildiği sorusu önemlidir. Bu sorunun cevabını Terek Kazak Ordusu'nun komutanı Fyodor Grigoryeviç Çernazubov, Kafkasya Askeri Karargahı'nda yaptığı konuşmada şöyle açıklamıştır: "Dağlara alışmış Kuban bölgesinin Kabardey, Çeçen, İnguş, Dağıstanlı ve Çerkes halkları, onlar tabii ki en çok Karpatların eteklerindeki operasyonlarda faydalı olacaklardı. Bu nedenle, Kuzey Kafkasya dağlıklarından oluşan tümen, Güneybatı Cephesi'ne atanmalıydı" (Oprışko, 2014, s.40).

Tümen, 4 Haziran-7 Eylül 1916 tarihlerinde General Aleksey Alekseyeviç Brusilov komutasında meşhur Brusilov mücadelesine katıldı. Kafkas Yerli Süvari Tümeni'ni de burada 9. Ordu'nun bir parçası olarak

mücadele etti. Dnyester nehri düşman hattını ayırıyordu. 30 Mayıs 1916 tarihinde Vahşi Tümen'in Çeçen Alayı'ndaki Prens Ivan Konstantinoviç Dadiani komutasındaki sadece 60 süvari, Dnyester nehrinin sağ yakası ele geçirdi. Süvariler bunu yoğun bir düşman ateşi altında ve atlarının yelelerine tutunarak nehri geçmek suretiyle başarmıştı. Nitekim Çeçen alayındaki bu 60 süvari, Çar tarafından farklı derecelerde Aziz George nişanıyla ödüllendirilmiştir (Pisklova, s.169). 15 Temmuz 1916'da 3. Tugay Komutanı Prens Konstanstin Dmitriyeviç Gagarin, Jezionary'i ele geçirme emri alınca Çeçen ve İnguş alayları saldırı hattına sevk edildi. Hücum cephesinin merkezinde İnguşlar yer alırken, Çerkesler ise kanatlardaki birliklere destek verdiler. Neticede büyük bir başarı elde edilmiş ve 46. ve 58. Prusya Piyade Alayı tamamen yenilgiye uğratılmıştı. Bu, Kafkas Yerli Süvari Tümeni'nin en kayda değer başarılarından biriydi (Almazov, ss.264-266). 1916 yılının Eylül ayında Tümen'deki 1. ve 3. Tugay'ın alayları Karpatlardaki yeni savaş bölgelerine nakledildiler (Oprışko, 1999, s.288).

27 Ağustos 1916'da önemli bir gelişme oldu. Romanya Almanya'ya ve Avusturya-Macaristan'a savaş açtı. Ancak Romanya'nın yenilerek Bükreş'in işgal edilmesi üzerine bu kez Rusya devreye girdi ve Romanya cephesini açmak zorunda kaldı. Kafkas Yerli Süvari Tümeni, 4. Ordu'nun bir parçası olarak 17 Kasım günü Romanya'ya sevk edildi (Oprışko, 2014, ss.41-42). Bundan sonra Tümen, bir süreliğine Besarabya'da dinlenmeye çekildi. 1917 yılının başında yeniden Güneybatı Cephesi'ndeki mücadeleye dahil oldu ve Rus birliklerinin Galiçya'daki son saldırı operasyonunda yer aldı (Djabbarov, 2014, s.29).

1917 yılı Rusya açısından zor bir yıldır. 1917 yılının Şubat ayında ilk Rus devrimi meydana gelmiş ve Geçici Hükümet kurulmuştu. Tümen, devrimden sonra da imparatorluk ordusuna sadakatini sürdürdü. Çünkü zaten devrim kavramı Tümen'e mensup askerler için tamamen yabancı bir kavramdı ve bunun ne anlama geldiğini bildikleri de söylenemezdi:

Tümen'in süvarileri siyasi olayların gidişatının özünü ve her şeyden önce "Çar olmadan" nasıl yaşanabileceğini anlamadılar. Onlar için "Geçici Hükümet" kavramı hiçbir şey ifade etmiyordu. Çar'ın tahttan çekilmemesi gerektiğine inanıyorlardı, ancak çekilirse de bu onun yüce iradesiydi. Hiçbir şeyin değişmeyeceğine inanıyorlardı ve devrim onları ilgilendirmiyordu. Ve bu nedenle, amirlerine ve mollalarına itaat ederek, Çar olmadan da, tıpkı onun yanında savaştıkları gibi savaşıyorlardı (Venkov & Mamsirov, 2014, s.44).

Rusya'da bu gelişmeler yaşanırken, 2 Temmuz 1917 tarihinde Almanlar, Batı Avrupa'daki cephelerden Galiçya'ya takviye birlikler gönderdi. Bu durum, eş zamanlı olarak Avusturya ile de mücadele etmek zorunda olan Rus birliklerini zor duruma soktu. 3 Temmuz'da Almanlar Kaluş'un (Ukrayna) güneyindeki

Novica köyünü işgal ettikleri zaman, Kafkas Yerli Süvari Tümen'i de burada savaştı (Oprışko, 1999, s.363). Devrim yıllarında Tümen'i ilgilendiren ilginç bir gelişme meydana geldi. 1917 sonunda General Lavr Georgiyeviç Kornilov'un Rusya'daki Geçici Hükümet'e yönelik bir askeri darbe girişimi oldu. Ağustos ayının sonunda Kornilov'a sadık birliklerin Petrograd şehrine gitmesi planlandı. Bu çağrının yapıldığı birlikler arasında Vahşi Tümen ve General Aleksandr Mihayloviç Kırımov'un 3. Süvari Kolordusu da vardı. Kornilov'un planı, tüm bu birliklerle, Petrograd garnizonundaki birlikleri etkisiz hale getirmek ve Geçici Hükümeti devirmektir. Yani Sovyetleri dağıtmak ve askeri bir diktatörlük kurmaktır (Guçipsoviç, 2017, s.17). 7 Ağustos 1917'de Kafkas Yerli Süvari Tümeni'nin komutanı Albay Vladimir Nikolayeviç Gatovski, Kafkas Yerli Süvari Tümen'in kuzey cephesine aktarılması için hazırlıklara başlanması emrini verdi (Oprışko, 2014, s.42). Kornilov'u engellemek isteyen Kerenski'ye yakın isimler, Vahşi Tümen'e Müslüman yerlilerden bir heyet göndermesini teklif ettiler. 29 Ağustos 1917'ta A.T. Tsalikov liderliğindeki Tüm Rusya Müslüman Birliği Merkez Komitesi'nden bir heyet Tümen'e geldi. Heyet, tüm süvarileri General Kornilov'un devrime karşı giriştiği bu harekete katılmamaya çağırdı (Guçipsoviç, 2017, s.18). Neticede Kornilov'un girişimi başarısız oldu. Kornilov isyanının başarısızlıkla sonuçlanmasından sonra Kafkas Yerli Süvari Tümeni'nin Başkomutanı Bagration, tümen alaylarından temsilcilerle Kerenskiy'nin başında bulunduğu Geçici Hükümet ile görüşme yapmak üzere Petrograd'a geldi. Tümen içerisinde temsilcisini göndermeyen tek alay, Tatar Süvari Alayı'ydı. Cabbarov bunun gerekçesini şöyle yazmış: "Özür dileyeceğimiz bir şey olmadığı gerekçesiyle, delege göndermeyi reddettik. Çünkü biz sadece komutanların emirlerini yerine getirdik ve dahası ne yaptığımızı da gayet iyi biliyorduk." (Djabbarov, 2014, s.30).

7 Kasım 1917 tarihinde Çarlık Rusyası'nda ikinci bir devrim-Bolşevik Devrimi- gerçekleşti. Devrimin yaşandığı sırada Vahşi Tümen Romanya'da bulunuyordu (Venkov & Mamsirov, 2014, s.44). Bolşevik Devrimi'nden sonra Rusya, Birinci Dünya Savaşı'ndan çekilme kararı aldı. Bu gelişme üzerine Kafkas Yerli Süvari Tümeni 1917 Mayıs'ında başkarargaha yani Mogilyov'a (Belarus) gönderildi. Ağustos ayında ise, Kafkasya Ordusu'na dahil edildi. Ardından Tümen tamamen lağvedildi ve Tümen'e bağlı alayların, ilk kuruldukları bölgelere dönmelerine izin verildi (Quliyeva, 2015, s.27). Bunlardan biri de bir kısmı Bakü'ye dönen ve Mart Olayları'nın fitilini ateşleyecek olan Tatar Süvari Alayı'ydı.

2. Bakü Sovyeti ve Mart Olayları

Birinci Dünya Savaşı'nın devam ettiği yıllarda Kafkasya'da etnik çatışmalar, sınır anlaşmazlıkları zaten çoktan başlamıştı. 1917 yılındaki Şubat Devrimi'nden sonra Kafkasya'daki durum iyice karıştı. Çarlık

İmparatorluğu'nun sona ererek Geçici Hükümet'in kurulmasından Transkafkasya'daki hükümet organlarının yapısı önemli ölçüde değişmişti. Önce 9 Mart 1917'de Geçici Hükümet kararıyla Kafkasya valiliği tasfiye edildi ve yerine Geçici Hükümet'in denetiminde bir Özel Transkafkasya Komitesi (OZAKOM) oluşturuldu. (Alizade, 2008, s.174). OZAKOM da uzun ömürlü olmadı. Çünkü Bolşevikler, 25 Ekim 1917'de Geçici Hükümet'i devirdiler ve iktidarı ele geçirdiler. Geçici Hükümet'in devrilerek Bolşeviklerin iktidarı ele geçirmesinden sonra, 11 Kasım 1917'de Tiflis'te Transkafkasya'nın tüm siyasi partilerinin, ulusal ve kamu kuruluşlarının temsilcilerinin katıldığı bir toplantı düzenlendi. 15 Kasım'da Azerbaycan Türkleri, Gürcüler ve Ermeniler Transkafkasya Komiserliği'ni kurdular ve Bolşevik yönetimi tanımadıklarını ilan ettiler (Alizade, 2008, s.175).

Transkafkasya'da Bolşeviklerin denetim kurabildiği tek bölge, petrol zengini Bakü idi. Zaten Bolşeviklerin Bakü'de tutunabilmelerinin nedeni de Bakü'de petrolün de etkisiyle sanayinin ve dolayısıyla proleter bir sınıfın gelişmiş olmasıydı. Oysa Bolşeviklerin Azerbaycan genelinde sosyal tabanı çok zayıftı. Tüm Transkafkasya'da olduğu gibi Azerbaycan'da da Bolşevik örgütlerin sayısı azdı. Bolşeviklerin güçlü olduğu tek yer, proleter sınıfın çoğunluğunu Rusların ve Ermenilerin oluşturduğu Bakü'ydü (Balayev, 1998, s.54). Bu şehir, Transkafkasya'da tutunamayan Bolşeviklerin tek kalesi olacaktı. Nitekim, Transkafkasya'da Ermenilerin, Gürcülerin ve Azerbaycan Türklerinin Transkafkasya Komiserliğini kurarak, Bolşevik hükümeti tanımayı reddettiği dönemde Bakü'de önemli gelişmeler yaşanıyordu. Bolşevik darbesinin haber alınmasından hemen sonraki gün -27 Ekim 1917-Bakü'de çeşitli siyasi partilerin, sendikaların, askeri birliklerin ve Hazar filosunun temsilcilerinin katılımıyla bir toplantı gerçekleşti. Bakü'deki bu toplantıda iktidar konusu ele alındı (Balayev, 1998, s.54). 2 Kasım günü ise Bakü Sovyet'i iktidarını ilan etti (İsmailov, 2017, s.269). Sovyet'in yönetim kurulunda Meyer Velkoviç Basın, İvan Prokofeviç Vatsek, Prokofiy Aprasionoviç Çaparidze, İ., Fioletev ve Stephan Şahumyan gibi önde gelen Bolşevik isimler yer alıyordu. Başkan olarak, Şahumyan seçilmişti (Qafarov, 2008, s.140).

Devrimden sonraki ilk birkaç ay, Bolşevikler için oldukça sarsıntılı geçmişti. Kafkasya'daki vaziyet de oldukça kritikti. Zira Bolşevikler, Kafkasya'da Bakü dışında hakimiyet kuramadığı için, Sovyet askeri açıdan oldukça savunmasız durumdaydı. Sovyet Rusya'dan ve dolayısıyla onun askeri yardımlarından izoleydi. Kendi ordusunu kurmak zorundaydı ve öyle de yaptı. Ancak başlangıçta Bakü'deki Kızıl Ordu çok zayıftı. Sadece birkaç yüz askerden oluşuyordu ve bu askerlerin çoğu da silahlı işçilerdi. Eski askerler ise, komuta kademesinde hizmet veriyordu. Bolşeviklerin Barış

Kararnamesi'ni² imzalamasından sonra, ordunun durumu iyi yönde değişti. Silahlı kuvvetlerin oluşumu hızlandı (Bezugolny, 2006, s.108). Ancak Şahumyan'ın orduyu güçlendirmek isteğiyle, çok sayıda silahlı Ermeni birliklerinden de istifade etmesi, şehrin Müslümanları arasında kuşkulara ve endişeye sebep oldu. Ermeni Ulusal Konseyi'nin emrindeki bu birliklerin sayısı 4.000'di (Rustamov, 2009, s.28). Mart Olayları'nın Ermeniler ile Azerbaycan Türkleri arasında bir etnik çatışmaya dönüşmesinde, Taşnaklarla kurulan bu iş birliğinin büyük payı olacaktı.

Bakü Sovyeti'nin kısa tarihi içinde büyük öneme sahip olan Mart Olayları'nın başlaması, Brest-Litovsk'un imzalanması (3 Mart 1918) ve askerlerin ordudan terhis sonrasındaki gelişmelerle yakından bağlantılıydı. Savaşın sona ermesinden sonra, Vahşi Tümen'e (Kafkas Yerli Süvari Tümeni) bağlı Tatar Alayı da terhis olup Bakü'ye dönmüştü. Mart Olayları'nın fitilini ateşleyen, işte bu alayın Bolşeviklerce silahsızlandırılmak istenmesi olmuştu (Bezugolny, 2006, s.109). Çünkü Bakü Sovyet'i bu askerleri, "Bakü'deki Bolşevik iktidara karşı komplo kuran düşman savaşçılar" olarak görüyordu (Smith, 2014, s.199). Bunun nedeni ise, Kornilov isyanı sırasında Vahşi Tümen'den arta kalanların, General Kornilov'un emriyle Petrograd Sovyet'ine karşı harekete geçmiş olmalarıydı. Smith bu bağlantıyı şöyle izah etmiştir:

Bolşevikler açısından Mart Olayları, 30 Mart'ta Evelina adlı vapurda bulunan Vahşi Tümen'in subay askerlerinin Bakü'de bir isyana öncülük etmek için komplo kurdukları ve daha fazla güç toplamak için Lenkeran'a doğru yola çıkmaya hazırlandıkları söylentisiyle başladı. Bolşevik propagandasına göre, Mart 1918'deki 'Müsavat İsyanı', 1917 Ağustos'undaki Kornilov isyanının bir parçasıydı. Bağlantının kanıtı ise, Vahşi Birlik'ti. Bir yıl önce Kornilov'un kötü şöhretli darbe girişimine körü körüne hizmet etmişti. Şimdi ise, Müsavat güçlerinin meşru Sovyet iktidarına karşı silahlı ayaklanmasını veya isyanını kışkırtmıştı (Smith, 2001, 223).

Bolşeviklerin gerçekten böyle bir önyargıyla mı hareket ettikleri muğlaksız da onların Vahşi Tümen'in bu kalıntılarını 'karşı devrimci' isyancılar olarak gördükleri muhakkaktı. Nitekim olayları başlatan gelişme, 29 Mart'ta Vahşi Tümen'in bakiyelerinden Tatar alayına mensup birkaç yüz asker ve subayın,

² 26 Ekim/ 8 Kasım 1917'de Lenin imzasıyla yayımlandı. Dünyanın tüm halklarına hitaben yayınlanan kararnamede savaşın taraflara, herhangi bir toprak ve tazminat talebinde bulunmadan barış yapma çağrısında bulunulmaktaydı. Ayrıca barışın âdil ve şeffaf bir barış olması gerektiği vurgulanmaktaydı ("Brest-Litovsk Barış Antlaşması", Atatürk Ansiklopedisi, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/brest-litovsk-baris-antlasmasi/>)

Bakü Sovyet'inin izni olmadan "Evelina" buharlı gemisiyle Lenkeran'a doğru yola çıkması olmuştu (Lobanov ve Alizade, 2020, s.75). Bolşevikler, karşı-devrimci olarak gördükleri subayları derhal tutukladılar. Tutuklama gerekçesi ise, Çarlık döneminde jandarma olarak görev yapmalarıydı (Karagür, 2010, s.89). Bakü'deki Müslümanlar, bu tutuklama ve alayın silahsızlandırılması eylemine tepki gösterdiler. Çünkü Bakü'deki gerek Müslüman kitle gerekse Ermeniler olası bir etnik çatışmanın yaşanmasından endişe duyuyorlardı. Hafızalar çok tazeydi. 1905 yılında yaşananlar, her iki taraf için de bir kırılma noktasıydı ve yine benzer olayların gerçekleşmesinden korkuyorlardı. Gerçi sokaktaki artan gerginliği yatıştırmak ve olası bir etnik çatışmayı önlemek için siyasi liderler tarafından bir adım atılmıştı. Şahumyan, 30 Mart günü Müsavat Partisi'nin lideri M.E. Resulzade ile görüşmüştü. Ancak her iki taraf da sakinleşmemişti (Smith, 2014, s.202). Olaylar giderek büyüdü:

Bolşevik ve Taşnak güçleri Müslüman kalabalıklara ve mahallelere karşı mevzilendi. Ermeni sakinleri, tehlikeli bölgeleri terk etmeye başladılar. Oldukça düzensiz ve öfkeli Müslüman protestocu kalabalığı, Müslüman kıtasının yeniden silahlandırılmasını talep ederek, Bakü'nün merkezindeki İsmailiye'de yer alan "Müslüman Hayır Kurumu" binasında toplandı. Diğer Müslüman erkekler, mahallelerini beklenen Bolşevik-Taşnak saldırısından korumak için savunma barikatları inşa ettiler ve tabyalar yaptılar (Smith, 2014, s.202).

30 Mart 1918'de Devrimi Koruma Komitesi kuruldu. Zaten hemen ertesi gün, yani 31 Mart'ta Taşnak birliklerinin de dahil olduğu Bolşevik silahlı güçleri harekete geçti. Olaylar, 2 Nisan'a dek devam etti. Olaylar sürecinde Azerbaycan Türklerinin mahalleleri havadan ve denizden bombalandı. Bu süreçte, Ermeni ulusal birlikleri önemli rol oynamıştı. Bakü Kızıl Ordusu'nun başında da yine bir Ermeni ve aynı zamanda Taşnak üyesi olan Albay Z. Avetisyan vardı (Musayeva & Mamedov, 2003, s.19). Bu birkaç günde, Bolşevik-Taşnak birleşik güçleri, Azerbaycan Türklerinin simge yapılarına da zarar vermişti. "Kaspi" yayınevi, Açıksöz gazetesinin bulunduğu İsmailiye binası ve Taze Pir Camisi bunlar arasındaydı (İsmailov, 2017, s.270). Hacı Zeynelabidin Tagiyev'in tiyatrosu da zarar gören önemli kültür kurumlarından bir diğerydi (Musayeva & Mamedov, 2003, s.19).

Mart Olayları üç gün boyunca devam etmiş ve bu üç gün boyunca her iki taraftan çok sayıda kişi yaşamını yitirmişti. Bu süreçte yaşananları ve her iki taraftaki kayıpları Mustafayev şöyle aktarmaktadır:

Bütün halk birbirine karışmış, herkes silaha sarılmıştı. Kadınlar çocukların ellerinden tutarak bir o tarafa bir bu tarafa, koşuyorlardı. Ama hiçbir yerden bir aman bulamıyorlardı. Bakü'nün "Balahanı" kasabasında büyük bir

yangın meydana gelmişti. Müslümanların dil bilenleri Ermenileri koruyorlardı. Caddelerden Ermenilerin cesetleri toplandı. Müslümanlar ise ölü ve yaralıları kendi evlerine taşımaktaydılar. Bu çatışmalar sonucunda Müslümanların evleri, sarayları, hanları, hamamları, iş yerleri, mağazaları, dağıtıldı ve yağma edildi. Ermenilerden ise Minas Siono, Mugdusi Oğannesyan, Ayrapetyan kardeşlerinin mağazaları da yağma edildi. Polisin elinde yeterince silah olmadığı için olayların, özellikle yağmaların önüne geçilemedi (Mustafayev, 2011, s.340).

Bolşevik ve Taşnaklar yüzlerce ölü vermişti; buna mukabil Müslümanların kayıpları bu rakamın iki katıydı (Smith, 2014, s.204). 12.000'den fazla Azerbaycan Türkü hayatını kaybetmişti (İsmailov, 2017, s.270). Aslında Mart Olaylarında yaşamını yitirenlerin sayısı konusunda muhtelif bilgiler mevcuttur. Örneğin, *Olaylar* gazetesi Mart-Nisan 1918'de sadece Bakü'de 25.000 Azerbaycan Türkü'nün öldürüldüğünü yazmıştır (Nurlan, 2018). Musayeva ve Mamedov ise Mart pogromunda öldürülenlerle ilgili şu bilgileri veriyor: "Bugünlerde sadece Bakü'de 10.000'den fazla, Şamahı'da 7.000, Kuba'da 2.000, Lenkeran ve Astara'da binin üzerinde ve Salyan ve Hacıkabul'de yaklaşık bin sivil öldürüldü. Toplamda, Mart-Nisan 1918'de Ermeni-Bolşevik silahlı müfrezeleri 50 binden fazla Azerbaycan Türkünü öldürdü" (Musayeva & Mamedov, 2003, s.24). Azerbaycan'ın *Ses* gazetesi de Bakü, Muğan, Kuba'da Mart-Nisan 1918'de öldürülenlerin sayısını 50.000'den fazla olarak vermiştir (Əliyev, 2010). Mustafayev'in arşiv belgelerinden istifade ettiği çalışmasında verdiği rakamlar ise şöyledir: Sadece Bakü'de 20 binden fazla kişi öldürülürken, Şamahı'da 7 bini erkek olmak üzere 1653 kadın ve 965 çocuk öldürülmüştür. Erivan'da öldürülen Müslümanların sayısı ise 132.000'dir (Mustafayev, 2014, s.800). Nihayetinde hem bu rakamlar hem de öldürülenlerin belirli bir milliyete mensup olmaları Mart Olaylarını "pogrom" olarak nitelendirmeye yeterli görünmektedir. Bolşevikler açısından olması istenen bu değilse de gerçekte olan buydu. Bakü'deki ideolojik savaş bir etnik çatışmaya dönüşmüştü. Bu arada Bakü'nün merkezinde denetimi sağlayan Bolşevik-Taşnak birlikleri, daha sonra Bakü çevresinde denetimi sağlamaya çalıştı. 14 Nisan'da Lenkeran, 21 Nisan'da Salyan ve 23 Nisan'da Kuba ele geçirildi (Rustamov, 2009, s.28).

Vahşi Tümen'le bağlantılı gelişmeler, Mart Olayları'nın yaşanmasının sebeplerinden sadece biriydi. İsmayilov'a göre, Şahumyan başta olmak üzere Bakü Bolşeviklerinin asıl endişesi başkaydı. Onları esas kaygılandırıcı şey, Müsavat'ın Bakü'deki genel siyasi nüfuzunu arttırmasıydı (İsmailov, 2017, ss.270, 271). Nitekim başlangıçta ortak hareket eden Müsavatçılar ile Bolşeviklerin arasının bozulmaya başlaması, Müsavat'ın giderek daha da etkili bir siyasi güç haline gelmesinden sonra olmuştur (Karagür, 2010, s.86). İsmailov'un bu iddiası büyük ihtimalle doğrudur.

Nitekim Mart Olayları'nın bir etnik çatışmaya dönüşmesinin asıl nedeninin, Bolşeviklerin Müsavat'tan duyduğu endişe olduğu açıktır. Tarihçi Smith'in sözleriyle; "Bolşevikler için Müsavat'ın ortaya çıkışı tarihi işleyişe bir ihanetti. Bir Sovyet analistinin sözleriyle, Resulzade ve Bakü'nün Müslüman Sosyal Demokratları, Bolşevizm'den Panislamizm'e doğru 180 derecelik bir dönüş yapmıştı. Onlar için Müsavat, varsayılan olarak, sosyal demokrasinin sahte dostuydu, sadece feodal bekler ve hanların, yeni zengin kapitalistlerin ve nefret tacirlerinin bir partisiydi" (Smith, 2014, s.217). Bolşevikler açısından Müsavatçılar, sosyalist ideoloji ile tamamen çelişen bir milliyetçi karaktere sahipti. Ancak ironik bir şekilde, 1918 yılının Mart'ında yaşanan trajik olaylar, Bolşeviklerin eylemlerinin kendi ideolojileriyle çeliştiği bir durum ortaya koyacaktı. Çünkü çatışmalar, etnik bir çatışmaya dönüşmüştü (Lobanov ve Alizade, 2020, s.73). Bolşeviklerin Müsavat'tan duyduğu endişe, Bakü Sovyeti'nin yöneticilerine büyük bir hata yaptırmış ve Müsavat, karşı devrimci ve milliyetçi bir siyasi grup olduğu gerekçesiyle dışlanarak Ermeni ulusal birlikleri ile iş birliğine gidilmişti. Oysa bu politik tutumun, Bakü'deki Müslüman toplulukların zihninde 1905'in anılarını canlandırmış olduğunu tahmin etmek hiç de zor değildir. Nitekim Şahumyan'ın kendisi de aslında bu noktaya dikkat çekerek Ermeni birliklerinin çatışmalara katılımının bu iç savaşa kısmen bir ulusal çatışma rengi verdiğini söylemiştir (Qafarov, 2008, s.147).

Bolşeviklerin Müsavat'a yönelik endişelerinin tamamen yersiz olduğunu söylemek de doğru değildir. Mart Olayları'nın hemen öncesinde yaşanan bazı gelişmeler, Bolşeviklerin bu kaygılarını tetiklemişti. Nitekim Bolşevik karşıtı olduğu bilinen Transkafkasya Komiserliği ve Gence'deki Müslüman Ulusal Komitesi, Lenkeran ve Şamhor'daki Rus askerlerini silahsızlandırmış ve çok sayıda insan öldürülmüştü. Ulusların kendi kaderini tayin ilkesiyle, Müslüman grupların harekete geçmesi ve bu noktada Vahşi Tümen'in Kafkasya'ya dağılan bakiyelerinden istifade edilmesi, Bolşeviklerin endişelerini arttırmış olmalıdır (Smith, 2001, s.226). Zira Şahumyan'ın 13 Nisan 1918 tarihli şu açıklamasına bakıldığında, Vahşi Tümen bakiyelerinin Müsavat'la birlikte hareket ettiğine dair hiçbir şüphesi yok gibidir:

Transkafkasya, Sovyet iktidarı için aktif bir silahlı mücadele dönemine girdi. Bakü'de üç gün boyunca (30, 31 Mart ve 1 Nisan) şiddetli bir savaş yaşandı. Bir yandan bizim örgütlediğimiz Sovyet Kızıl Muhafızları ve Uluslararası Kızıl Ordu ve ayrıca kısa sürede yeniden örgütlemeyi başardığımız Kızıl Filo ve Ermeni milli birlikleri savaştı. Öte yandan aralarında çok sayıda Rus subayının da bulunduğu Vahşi Müslüman Tümeni ve Müsavat Partisi'nin önderlik ettiği silahlı Müslüman çeteleri var. Her iki tarafta da şehir çatışmalarına 20 binden fazla kişi katıldı. ... Mücadelelerin

sonuçları bizim için muhteşem. Düşman yenilgiye uğratıldı. Onlara sorgusuz sualsiz imzalanan şartları dikte ettik. Her iki taraftan da üç binden fazla kişi öldürüldü. Bakü'deki Sovyet iktidarı Müslüman milliyetçi partilerin direnişi nedeniyle hep ipin ucundaydı (*Direktivi komandovaniya frontov Krasnoy Armii*, 1971, s.143).

Netice olarak ne Bolşevikler ne de Azerbaycan Türkleri birbirlerine güven duymuyordu ve aslında mart ayında yaşananlar, iki tarafın birbirlerine karşı güvensizliklerinin bir sonucuydu: “Bakü sürekli millî ayaklanmaların korkusuyla yaşarken Ruslar da, Kafkas cephesindeki orduların dağıtılmasının, Azerbaycan’daki bütün Rusların sonu olacağına inanıyordu.” (Karagür, 2010, s.86). Bu güven bunalımı, Bolşevikleri Ermeni ulusal birliklerinden faydalanmak zorunda bırakınca, Azerbaycan Türklerinin milli ayaklanma endişesi de oldukça arttı. Sonuçta Bolşevikler ve Müsavat arasındaki ideolojik mücadele, Ermeniler ve Azerbaycan Türkleri arasında bir etnik çatışmaya dönüştü.

Mart Olayları’nın ardından Bolşevikler, çok sayıda muhalifi tutukladı. Çok sayıda gazete ve derginin yayını durdurdu. Özel mülklere el konuldu (Smith, 2014, s.206). Bakü şehrinin ekonomisi de artık tamamen Bolşeviklerin denetimindeydi. Nitekim tüm bankalar, petrol endüstrisi ve ayrıca Hazar ticaret filosu kamulaştırıldı. 25 Nisan 1918’de Şahumyan liderliğinde Bakü Halk Komiserleri Sovyet’i kuruldu. Yeni kurulan hükümet içerisinde üç Azerbaycan Türk’ü de yer alıyordu: Neriman Nerimanov, Meşadi Azizbekov ve Mirhasan Vazirov (İsmailov, 2017, s.272). Mart Olayları’nın bir diğer önemli sonucu, Müsavat’ın önemli bir güç kaybına uğraması olmuştur. Yaşananlardan Müsavat sorumlu tutulmuş ve karşı devrimci olarak damgalanmıştır (Smith, 2001, s.28). Tüm bu gelişmeler, Bolşevikler açısından asıl meselenin Müsavat’ın gücünü kırmak olduğunu göstermektedir. Vahşi Tümen’i de Müsavat’ın hizmetine giren karşı-devrimciler olarak görmüşlerdir. Ancak Mart Olayları, Şahumyan’ın Ermeni ulusal birliklerinden de destek alması nedeniyle, ideolojik bir mücadeleden ziyade bir etnik çatışmaya dönüşmüştür. Nitekim Şahumyan’ın kendisi de bunu kabul edecek ve “Taşnaksutyun’un da emrimizde 3-4 bin kadar ulusal birliği vardı. İkincisinin katılımı iç savaşa kısmen ulusal bir katliam niteliği kazandırdı, ancak bundan kaçınmanın yolu yoktu. Bunu bilinçli olarak yaptık” diyecektir (*Direktivi komandovaniya frontov Krasnoy Armii*, 1971, s.143). Bununla birlikte, Mart Olayları’nda Ermeni birliklerden istifade edilmesi ve Bakü Sovyeti’nin başındaki Şahumyan’ın kendisinin de bir Ermeni olması, onun aslında bir Bolşevik değil bir Ermeni milliyetçisi olduğu ve Mart Olayları’nın bir ideolojik çatışma değil bir pogrom olduğu yönündeki iddialara sebep olacaktır. Şahumyan’ın kendisi ise, Taşnaklarla kurulan bu ittifakı bir zorunluluk olarak tanımlayacaktı. Gerçekten de Bakü, Kafkasya’da Sovyetlerin hakimiyet kurabildiği tek bölgeydi ve Rusya’nın askeri

desteğinden mahrumdu. Yardımlar gecikiyordu, çünkü Bakü, ulusal güçler tarafından çevrelenmişti. Bu sebeple, Bakü Sovyeti'nin askeri gücü yetersizdi. Buna karşılık, Ermeni ulusal birlikleri iyi silahlanmışlardı çünkü cepheden kaçan Rus askerlerinden büyük miktarda silah satın almayı başarmışlardı. Ayrıca Taşnaklar geçmişte Rus ordusunda görev yaparak önemli bir askeri tecrübe de kazanmışlardı. Bu noktada Bolşeviklerin neden Azerbaycan ulusal güçleri (Müsavat) ile değil de Ermeni ulusal güçleri (Taşnaklar) ile iş birliğini tercih ettikleri sorusu ortaya çıkıyor. Lubanov ve Alizade'ye göre bunun nedeni, Taşnaklar her ne kadar Transkafkasya'da Bolşeviklerin muhalifi olsalar da onları iş birliğine yönelten şey, Türklerin her ikisine de tehdit oluşturmasıydı. Böylece Bolşevikler, Taşnaklara güvenmenin kaçınılmaz olduğunu düşünmüştü (Lobanov & Alizade, 2020, s.74). Ermeni araştırmacı Gevork Stepanyan da benzer bir iddiayı öne sürmüştür. Ona göre de Stepan Şahumyan ile Ermeni Devrimci Federasyonu yani Taşnaklar arasında keskin ideolojik farklılıklar söz konusuydu ancak ortak düşman algısı onları birleştirmişti (Stepanyan, 2008, s.32). Zira Şahumyan'ın Taşnaklar hakkındaki fikirleri en başından beri olumsuzdu. Bu olaylardan çok önce, 1915 yılında Bakü'de düzenlenen ve Güney Kafkasya Bolşeviklerini bir araya getiren bu konferansta Şahumyan, Taşnaksutyun partisinin politikasını “dar görüşlü” olarak tanımlamış ve onları Batı Ermenilerinin vatanseverlik hislerini kullanarak Kafkas halkları arasındaki ilişkileri gerginleştirmekle suçlamıştı (İsmailov, 2011, s.146).

Sonuç olarak, Mart pogromu, Bolşevikler için kısa vadede bir zafer gibi görünse de öyle olmadığı kısa sürede anlaşıldı. Bu yaşananlar, Bakü Müslümanlarını zaten hiçbir zaman güven duymadığı Sovyet iktidarından daha da uzaklaştırdı ve Azerbaycan'daki Bolşevik karşıtlığını arttırdı (İsmailov, 2017, s.271). Zaten olaylardan çok kısa bir süre sonra, Bakü Sovyeti de son buldu.

3. SONUÇ

Bakü Sovyeti, kısa fakat önemli bir tarihi tecrübe sunmuştur. Fakat aynı zamanda Azerbaycan Türklerinin belleğinde onulmaz yaralar da bırakmıştır. Ve bunun başlıca nedeni Mart Olayları'dır. Mart Olayları'nın “patlak vermesinde” Vahşi Tümen'in bir parçası olan ve terhis olarak Bakü'ye dönen Tatar Süvari Alayı'nın silahsızlandırılması önemli bir rol oynamıştır. Ancak makale içerisindeki analizlerde de belirtildiği gibi, bu olay sadece olayların fitilini ateşleyen görünürdeki sebepti. Bolşeviklerin asıl endişesi, Kafkasya'daki kalesi olan Bakü'yü elinde tutmaktı. Bu sebeple Müsavat ve onun etrafında gelişen ulusal hareketi, kendisine en büyük tehdit olarak görmüştü. Bu noktada Mart Olayları'nın neden bir Bolşevik-Müsavat çatışması olarak değil de Azerbaycan Türkleri ile Ermeniler arasındaki bir etnik çatışma olarak anıldığını da açıklamak gerekiyor. Bunun nedeni,

Müsavat'ın etkisini daha da artırmasından ve Bakü Sovyeti'nin geleceğini tehdit eder hale gelmesinden endişelenen Şahumyan'ın Bakü'deki ordusunu kurarken Ermeni ulusal birliklerinden de istifade etmesiydi. Şahumyan olayların ardından yaptığı açıklamalarda buna mecbur kaldığını, çünkü Bakü Sovyet'inin Rusya'dan izole olduğunu ve askeri yardımların oldukça geciktğini ifade etmiştir. Her ne kadar Şahumyan liderliğindeki Bolşeviklerin kaygısı, şehrin Bolşevik hakimiyetinde kalmasını sağlamak olsa da ittifak halinde olduğu Ermeni ulusal hareketi için temel motivasyon kaynağı, kendi varlığına tehdit olarak gördüğü Türklerin şehre hâkim olmasına engel olmaktı. Sonuç olarak, Mart Olayları'nın bir rejim savunusundan öteye geçerek bir etnik çatışmaya dönüşmesinde, Taşnaklarla kurulan bu iş birliğinin büyük payı olduğunu belirtmek gerektir. Ancak bu ittifak, Bakü Sovyeti'nin ömrünü sadece birkaç hafta uzatabildi. Yaşanan bu hadise, Azerbaycan Türklerinin Sovyetlere zaten az olan güvenini iyiden iyiye sarstı. Azerbaycan'daki Bolşevik karşıtlığını arttırdı. Bakü Sovyeti'nin son bulmasında bu son husus belirleyici oldu.

ÇIKAR ÇATIŞMASI BEYANI

Yazarların herhangi bir çıkarlı dayalı ilişkisi bulunmamaktadır.

ETİK ONAY/KATILIMCI ONAMI

Makale kapsamında katılımcı kullanılmadığı için ilgili onaya yer verilmemiştir.

MADDİ DESTEK

Çalışma için herhangi bir maddi destek alınmamıştır.

YAZAR KATKILARI

Bu araştırma ve araştırma ile ilgili tüm aşamalar tek yazar tarafından yürütülmüştür.

KAYNAKÇA

Alizade, Z. (2008), Azerbaydjano-Armyanskiye Politiceskiye Otnoşeniya v 1917-1918 godah. *Kavkaz i globalizatsiya*, 2/2, 173-180.

Almazov, İ.G. *Gortsı Severnogo Kavkaza v pervoy mirovoy voyne 1914-1918 gg. (na primere Kavkazskoy tuzemnoy konnoy divizii (Dikoy divizii)*, 08.06.2022 tarihinde https://lib.kunstkamera.ru/files/lib/978-5-88431-299-9/978-5-88431-299-9_15.pdf adresinden erişildi.

Aylarova, S.A. (2014). *Kavkaz v godı pervoy mirovoy voynı: Geroika i povsednevnost*. Vladikavkaz.

- Balayev A. (1998). *Azerbaydjanskoye natsional'noye dvijeniye v 1917-1918 gg.* Elm Neşriyyatı.
- Bezugolny, A. (2006). Bakinskaya kommuna i ee armiya sotsialistiçeskiye tselinatsionalistiçeskiye sredstva. *Vestnik Yevrazii*, 3 (104), 104-131.
- Djabbarov, Farhad (2014). *Azerbaydjan v period pervoy mirivoy voyni: Sbornik nauçnih statey*, Ziya.
- Gatrell, P. (2015). Tsarist Russia at War: The View from Above, 1914–February 1917. *The Journal of Modern History*, 87(3), 668-700.
- Guçipsoviç, A.K. (2017). Çerkesskiy polk v boyah za Rossiyu. "Belye pyatna" rossiyskoy i mirovoy istorii, 4-5, 9-26.
- (1971). İz pisma cherezvichaynogo komissara po delam Kavkaza S. G. Shaumyana v Sovnarkom o borbe s kontrevolyutsiyey v Zakavkaze. *Direktivni komandovaniya frontov Krasnoy Armii (1917-1922)*, Voeizdat.
- İsmailov, D. (2017). *History of Azerbaijan*, Baku: "AzMIU NPM".
- İsmailov, E. (2011). *Stepan Şaumyan: Obreçenny na zabveniye*. Şərq-Qərb.
- Kandor, R. (2016). Armyane v Boyevoy letopisi Çerkesskogo Konnogo Polka (1914-1916 gg.). *Tezisi dokladov 9-oy Mejdunarodnoy nauçnoy konferentsii İstoriko-kulturnoye naslediye Şiraka: covremenniy problem armenovedeniya*, Gümrü.
- Karagür Sarıahmetoğlu, N. (2010). Azərbaycan Tarihçiliğinde Bakü Mart Olaylarının Yeniden Değerlendirilmesi (31 Mart 1918). *OAKA*, 5(9), 82-100.
- Lobanov V.B. & A. İ. Alizade (2020). k voprosu o Sovetskoy vlasti v Baku (1917 - leto 1918 gg.). *Russian Colonial Studies*, 1(5), 55-90.
- Marzoyev, İ.T. (2014). *Osetini Kabardinskogo Konnogo Polka. Kavkaz v Godi Pervoy Mirovoy Voyni: Geroika i Povsedinevnost*. Vladikavkaz.
- Mçedlova, M. M. (2015). İslam i Yedinstvo Rossiyskogo Obşestva: sovremennost i istoriçeskiy opıt. *İslam v sovremennom mire*, 11(1), 93-102.
- Musayeva, T. & A. Mamedov (2003). *İstorıçeskiye faktı o deyanıyah armyan na azerbaydjanskoy zemle*. Elm.
- Mustafayev, B. (2011). Anton Salamanov'un Özel Arşivine Göre Ermenilerin Kuzey Azerbaycan'da Yaptıkları Katliamlar (1918-1919). *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi* (30), 335-354.
- Mustafayev, B. (2014). Arşiv Belgelerine Göre 31 Mart Bakü Soykırımı. *Turkish Studies* 9 (4), 797-815.
- Oçirov, U. B. (2017). Natsionalniye çasti harodov Yuga Rossii v period revolyutsii 1917 goda i Grajdanskoy voyni: Velikaya Rossiyskaya revolyutsiya v sudbah narodov Yuga Rossii. *Materialı Vseross. (s mejd. Uçastiyem) nauç. Konf., posvyaşennoy 100 letiyu revolyutsii 1917 goda*. KalmNTS RAN: 30-47.

- Nurlan, (31 mart-2 aprel 2018). Tarixin ən dəhşətli soyqırımı. *Olaylar Qazeti*. <http://www.anl.az/down/meqale/olaylar/2018/mart/584047.htm>
- Oprişko, O.L. (2014). Dikaya Dviziya. *Russkaya İstoriya*, (2), 38-43.
- Oprişko, O.L. (1999). *Kavkazskaya Konnaya Dviziya 1914-1917*. El'-Fa.
- Pisklova, D.P., Dikaya Diviziya v Brusilovskom prorive, <https://upload.pgu.ru/iblock/dd1/97.pdf>
- Rustamov, R. (2009). Rol Bakinskogo soveta v političeskoj jizni Azerbaydjana (oktyabr 1917- sentyabr 1918). *İstoriya*, 4 (40), 26-29.
- Smith, M.G. (2001). Anatomy of a Rumour: Murder Scandal, the Musavat Party and Narratives of the Russian Revolution in Baku, 1917-20. *Journal of Contemporary History*, 36 (2), 211-240.
- Smith, M.G. (2014). Power and Violence in the Russian Revolution: The March Events and Baku Commune of 1918. *Russian History* 41 (2), 197-210.
- Stepanyan, G. (2008). Հայերի կոտորածներն ու ինքնապաշտպանական մարտերը Բարձրի նահանգում 1918–1920 թվականներին (Hayeri godoraznern u inknabaşdbanagan marderı bakü nahankum 1918-1920 tvagannerin.). *Պատմու-բանասիրական հանդես (Badma panasiragan hanteb)* 3, 31-48.
- Uzefovich, A. M. (1941). Russia in the World War, 1914-1918. *The Military Engineer*, 33(190), 324-331.
- Venkov, A.V.& Mamsirov, H.B. (2014). Kavkazskaya konnaya tuzemnaya diviziya i ee komandir velikiy knyaz Mihail Aleksandroviç v period mirovoy voynı. *Obşestvenniye Nauki*, 5, 38-45.
- Qafarov, Vasif (2008). Ekim 1917 Devriminden Sonra Bolşevik Rusya'nın Azerbaycan Siyaseti ve Bakü Sorunu. *Akademik Bakış*, 2 (3), 139-151.
- Əliyev, İ. (29 Mart 2022). Tarixin ən dəhşətli soyqırımı: 31 mart 1918-ci il TƏHLİL. *Ses Qazeti*. <https://sesqazeti.az/news/analytics/942073.html>.